

Erdekesen választja el egymástól Jirásek a mű egyes alakjait. Jellemzése egyéni; különös gonddal írja le a mű alakjait. A tudós megfigyelő szemével látja azt az aránylag szűk környezetet, amelyben a regény cselekménye lezajlik. Komor tónusban, a várható tragédia előérzetével szólaltatja meg paraszti szereplőt, kiknek szavaiban sorsuk egész reménytelensége benne rezeg. És mégsem végleges a chodok bukása. Bár Lammingerrel szemben elvesztették a küzdelmet, Jirásek nagy optimizmusa áttör a komor történeten, és ennek nyomán az olvasó érzi, hogy a nép elhivatottsága, hatalmas ereje végülis legyőzi a feudális uralom minden ránehezülő bilincseit; ez a nép, amely olyan hősokeket adott, mint a Lamminger ellen felsorakozó chodok, végülis győztesként kerül ki a nagy történelmi küzdelemből. Jirásek nagyságának, időszerűségének éppen ez az átütő erejű hit a záloga.

A Kutyafejűek jól tükrözi Jirásek regényírói erényeit: a kitűnő megfigyelőkészséget, a nemes és szakavatott hisztorizmust, amely azonban nem éli ki magát a történelmi anyag pusztá felsorakoztatásában, hanem élő embereket, igazi problémákat, a cseh nemzeti történelem nagyszerű időszakait állítja az utókor olvasójának szemé elé. Erős alakítóképeség, jó ember- és környezetismeret és pompás népi nyelv találkoznak ebben a munkában is, amely Jirásek többi nagy történelmi regényeivel ellentétben aránylag kevés szereplőt mozgat és szűk területen játszódik le. A regény azonban a cseh nép harcával való mély együttérzés gyümölcse. Az író ott áll a deresre fektetett, megvesszőzött, instanciázás folytán elgyötört, rútul becsapott és végülis levertt nép oldalán, mint annak egyik fia, aki nem közömbös szemlélője az eseményeknek.

A magyar olvasó a Kutyafejűek-vel elsősorban ismerkedik meg Jirásek igazi népi művészetével. Az az író, aki többek között felvidéki tárgyú nagy regényei során is annyiszor került kapcsolatba a magyar nemzet történetével és akinek olyan sok mondanivalója van számunkra is, a multban nem jutott el a magyar olvasóhoz. Nagy kulturális adósságot törlesztett le a magyar könyvkiadás most, amidőn Jirásek születésének jubileumára megjelentette a kitűnő cseh klasszikus író egyik legsikerültebb regényét. A Kutyafejűek a cseh klasszikus irodalmat leghaladóbb hagyományaival, tiszta demokratizmusával, fejlett társadalomszemléletével és meleg humanizmusával képviseli az egész világ előtt. Az orosz, lengyel, német stb. fordítások után magyar nyelven való kiadását feltétlenül örömmel kell üdvözlönnünk.

A mű lefordítása komoly feladatot rótt a fordítóra, Németh Lászlóra. Jirásek nyelve ugyan nem komplikált nyelv, de megvannak a nehézségei. Ez a műve különösképpen nehéz párbeszédekben íródott: a chodok tájnyelvét szólaltatta meg a könyv lapjain a nagy cseh író. Ennek megértése maga is jó nyelvi telkészséget követel. A fordító mértéktartóan járt el, amikor e népi nyelvet nem valamilyen regionális magyar tájnyelvre ültette át, hanem egyszerű, bár a csehhez képest kissé szintelen átlagbeszédre fordította. A szövegűség, az épkézláb, élvezetes mondatszerkesztés erényei mellett a magyar olvasó a fordítás eredményeképpen az eredeti mű hangulatából is sokat megkap Németh László munkája nyomán. Jirásek gondos és sikerült tolmácsolással indult el a magyar dolgozó nép felé.

Kovács Endre

I. L. CARAGIALE KARCOLATAI — MAGYARUL

A román nép január 29-én ünnepelte I. L. Caragiale születésének 100. évfordulóját. A magyar olvasóközönség előtt csak a felszabadulás óta vált ismertté a nagy román dráma- és novelláíró neve. Míg 1945 előtt alig egynéhány novellája jelent meg szétszórva magyar nyelven, addig a felszabadulás után színházaink előadták Caragiale két vígjátékát, az „Elveszett level”-et és a „Viharos éjszak”-át, s könyvkiadóink megjelentették 1950-ben és 1951-ben két külön kötetben karcolatainak

legjavát. (Az egyik „Két sorsjegy”, a másik „Jegyzőkönyv” címen jelent meg.) Caragiale írásainak magyar nyelven való kiadását a multban nemcsak azért nem szorgalmazták, mert ezt a sovinizsma, úgynevezett kultúrpolitika lehetetlenné tette, hanem azért sem, mert ezek a munkák bizonyos mértékig tükörül szolgálhattak: a magyar uralkodó osztály megláthatta volna bennük saját népellenességét és aljasságát is.

Caragiale a román irodalom legnagyobb szatirikusa, aki leleplezte és nevetségessé tette a 19. századvégi feudális-burzsoá Romániát s kitergette uralkodó osztályainak minden szennyét. Érthető, hogy ez a Románia igyekezett befeketíteni az író s klasszikus manőverhez folyamodott ebből a célból: az akkori Román Akadémia egyik bojár-tagja társadalomkritikája miatt a „nemzetárulás” bűnével vádolta az író. Igaz, Caragialének nem is kellett az a „nemzet”, melyet bojárok és hű szövetségeseik, a tőkésék alkottak, annyira nem kellett, hogy sok keserves év után a hivatalos körök hajszája miatt végül is külföldre ment. Jóval az előtt, hogy elhagyta az országot, már felismerte, hogy — amint maga mondja — „a néptömegek és az uralkodó osztályok között hatalmas értékbeli és érzéssbeli szakadás tátong”, s hosszú éveken keresztül küzdött a néptömegek oldalán a gúny, az irónia, a szatíra fegyvereivel „a hordalék-oligarchia” ellen, mely „nyers és vérlázító arcátlansággal megtagad a parsztól (e hatalmas elnyomott s a nemzeti jövedelmet szorgosan termelő osztálytól) minden jogot, még a pusztá meghallgatás jogát is”.

Caragiale harcában nemcsak a vígjáték, hanem a humoros, szatirikus elbeszélések, rajzok és karcolatok művészi lehetőségeit is felhasználja. Ezekben az írásai-ban elsősorban a román burzsoázia kialakulásának folyamatára világít rá s életének különböző jellegzetes vonásait mutatja be. A 48-as forradalmat eláruló, a bojár-sággal szövetkező burzsoázia hazátlansága és népellenessége tisztán áll előttünk. A „Hazafias áldozat” c. karcolat a kispolgári „áldozatkészség” egyik mulatságos formáját ábrázolja: a kereskedő csak pénzzel akarja szolgálni a hazát s azt is csak akkor, ha nyugtát adnak adományáról, aminek később valóban hasznát is veszi: milliókat szerez vele. Caragiale éles szatírája egyaránt irányul az uralkodó osztály mindkét pártja, a konzervatívok és a liberálisok ellen (Táviratok). Karcolataiban leleplezi a burzsoá állam, sajtó, iskola aljasságait és az egész burzsoá „erkölcsöt”, mely nem ismer becsületességét, önzetlenségét, tiszta szerelmet, csak képmutatást. Az író mindebből csak a legjellegzetesebbet mutatja be. Kiváló ismerője a műfaj-nak, tudja, hogyan lehet röviden, tömören egy-egy tipikus alakot, vagy tipikus helyzetet bemutatni. A realista művész éles megfigyelőkészsége, elemző s ugyanakkor összegező képessége s az írás művészetének mesteri kezelése jellemzi. Caragiale a nyelv nagy ismerője s a nyelvnek nagy szerepe van a jellemábrázolásban: a bukaresti kispolgárság nevetségés zsargonján idézi az egész léggört, amelyben figurái mozognak. De Caragiale karcolataiban nemcsak mint kiváló realista író, hanem egyúttal mint nagy szatirikus is bemutatkozik. Az a társadalom, amelyet megrajzol, a legmélyebb megvetést váltja ki belőle, s ez a megvetés nyilvánul meg az írások szatirikus alaphangjában. A szerző a jellem-, helyzet- és nyelvi komikum minden eszközét felhasználja célja elérésére s olyan élő, komikus és megvetésre méltó alakokat teremt, amilyenek évtizedeken keresztül mozogtak a burzsoá-feudális Romániában.

Meg kell jegyeznünk, hogy Caragialének ezekben az írásaiban — melyeknek általános jellemzője a kritikai hang — csak a román uralkodó osztály tagjai szerepelnek s egyetlen munkás, vagy paraszt sem lép fel bennük. Ezek pozitív alakok az író szemében és sorsuk nem humort, gúnyt vált ki belőle, hanem ellenkezőleg mély-séges rokonszenvet s éppen ezért lesznek tragédiájának vagy tragikus tárgyú novel-láinak az alakjai. Persze ez nem azt jelenti, hogy a román író karcolataiban ne mutatta volna be például a kizsákmányolt kispolgári tisztviselőt s ne ábrázolta volna bizonyos mértékig rokonszenvesen ebben a minőségében. Ilyen alakokkal találko-

zunk az „Élhetetlen Cănuța” vagy a „Két sorsjegy” c. karcolatban (mindkettő a „Két sorsjegy” c. kötetben). Mindenesetre a karcolatok zöme a negatív vonásokra hívja fel a figyelmet s Caragiale művei ezzel a vonásukkal is a kritikai realizmus keretei között mozognak.

Caragiale nem ismerte fel a munkásosztály történelmi szerepének jelentőségét (bár a munkásosztály harcát rokonszenvvel kísérte) s ezért nem is fedezhette fel a társadalomfejlődésben a jövő csiráit. Elszigeteltnek érezte magát, úgy látta, hogy szélmalom-harcot folytat a hivatalos Románia ellen s a küzdelemben belefáradva elhagyta hazáját. A román társadalom sok lényeges kérdésében helyesen foglalt állást, amint azt írásai és nyilatkozatai bizonyítják. A politikai eseményekkel kapcsolatos közvetlenül személyes állásfoglalásához elég, ha megemlítjük azokat a jegyzeteket, amelyeket az 1907-es nagy romániai parasztfelkelés alkalmából külföldön írt. A „Jegyzőkönyv” c. kötet, „1907 Tavasztól őszig” címen közli ezeket a jegyzeteket, s beszámolóink elején egy-két mondatot idéztünk is belőlük. Caragiale haladó író volt, s a román nép mint egyik legnagyobb klasszikus hagyományát tisztelt életművét. Alkotásai csak most lettek igazán a nép közkincsévé, amikor sok ezer példányban jelentetik meg azokat s amikor magáról a szerzőről és tevékenységéről egyre-másra jelennek meg fontos értékelő tanulmányok. A legújabb nagy összefoglaló munka Silviu Iosifescu tollából 1951-ben jelent meg s a marxista esztétika fényénél világítja meg a nagy író művészetét, egész jelentőségét s ugyanakkor leleplezi a burzsoá kritika hamis állításait.

A magyar kiadók helyesen jártak el, amikor megjelentették Caragiale kisebb elbeszéléseit és karcolatait. Talán helyesebb lett volna egy közös kötetben kiadni ezeket az írásokat, mert ebben az esetben olvasóink nagyobb áttekintést kaptak volna a román író ilyen természetű munkásságáról. Még ha úgy fogjuk fel a dolgot, hogy a két kötet kiegészíti egymást (s ez valóban így van, mert a „Két sorsjegy” karcolatai nélkül nem lehet — csak a „Jegyzőkönyv” alapján — tisztán látni ezeknek az írásoknak változatosságát s főleg pozitív vonásait), még akkor is hiányos az a kép, melyet Caragiale prózáiról munkásságáról kapunk. A „Pillanatok”-ból további értékes karcolatokat lehetne lefordítani s be lehetne mutatni a novellairót is, aki mély lélektani problémákat képes megragadni s ábrázolni tudja a valóságot, amelyet nemcsak a szatirikus szemével lát.

Az egyes kötetekhez írt bevezetésekkel kapcsolatban rá kell mutatni arra, hogy általában kevés a két-három oldalas tanulmányocská az író életéről, munkásságáról stb. Olvasóközönségünk alig ismeri a népi demokratikus irodalmak klasszikusait s főleg nem világos előtte az a történelmi helyzet, amelyben az illető művek megszülettek. Caragiale esetében szükség lett volna sokkal alaposabb, nagyobb tanulmányokra éppen az utóbbi szempontból.

Ami a fordításokat illeti (a „Két sorsjegy” c. kötet fordítója Nagy Elek, a „Jegyzőkönyv” c. kötet fordítói Grandpierre Emil, Réz Ádám és Stella Adorján), először is meg kell állapítanunk, hogy fordítóinknak igen nehéz dolguk volt. Caragiale karcolataiban nagy szerepet játszik a nyelvi komikum, a nyelven keresztül kiválóan tudja jellemezni az illető személy társadalmi hovatartozását, felfogását, magatartását. A bukaresti kispolgárság zsargonját, mely általában az idegen szavak elferdített használata, meg nem értése jellemez, igen sok írásában találjuk meg. Pompásan mutatja be a bürokrata ostobaságot a mondat szerkezetek agyonkomplikálásával, ügyesen bélyegzi meg az újságírók semmitmondását badar, virágos jelzők használatával, remekül ábrázolja a latinos iskola hatását a tanárságra a latinizmusok, a latinista ejtés feltüntetésével stb. Ezeknek a sajátosságoknak átültetése magyarra, megfelelő zsargon megtalálása, nagy nehézségek elé állították a fordítókat, akik lényegében ezeket a feladatokat nem is tudták megoldani. Ott, ahol a karcolat nyelvében nem jelentkeznek ezek a sajátosságok, a fordítás általában hű, pontos és élvezhető. Pontatlanság azért akad egy-két helyt, (így pl. „A román árendás” c. elbeszélésben.) Másutt azonban sok helytelen fordítási eljárással találkozunk. A *high-life* kifejezés jellemző arra a társadalmi osztályra, amelyről az ilyen című

novella szól, ennek ellenére a fordító nem hagyja meg az idegen szót, hanem lefordítja „nagyvilági életre”. A „Távlatok” c. karcolatban ahelyett, hogy meghagyná a távirati stílust — amely a komikum egyik eleme — folyamatossá teszi a szöveget. A „Jegyzőkönyv” c. karcolatban a fordító nem ülteti át teljes egészében azokat az agrammatikus szerkezeteket, melyek oly jellemzőek a jegyzőkönyvet felvevő tisztviselő-ostobaságára. Az „Egy modern pedagógus” c. elbeszélésben teljesen elsikkadnak a tanárt jellemző latinizmusok, s a Janulea urban nem találjuk meg az elbeszélés nyelvének archaikus jellegzetességét. Sok mindent természetesen nem lehet átmenteni a caragialei nyelvi komikumból, de úgy érzem, hogy elmélyültebb munkával egy egész sor nyelvi sajátosságot megközelítőleg vissza lehetett volna adni magyarul. Így a fordítások egy része színtelenebb, fakóbb lett, mint az eredeti, ami nem jelenti azt, hogy egyáltalában ne érzékeltetnék Caragiale nagy szatirikus tehetségét.

A fordításokkal kapcsolatban kell felvetni a nevek írásmódját is. A román személynévek és helynévek átírásában — amint azt a kötetek is bizonyítják — a legteljesebb a zűrzavar. A „Jegyzőkönyv” c. kötet majdnem teljesen fonetikus átírást alkalmaz, a „Két sorsjegy” pedig a román írásmódot veszi át (sajnos, kiejtési magyarázat nélkül). Ha franciából vagy németből fordított művet adunk ki, senkinek sem jut eszébe fonetikus átírást alkalmazni, miért történik ez a román esetében. Mindenesetre helyes volna rendet teremteni ezen a téren.

Köpeczi Béla